

Barnens Bergsgården

Tänk tillbaka på historielektionerna i skolan. Är det måhända en hel del krig, kungar och årtal som präglar dina minnen? Historien skrivs ju av vinnarna, sägs det. Men ännu mer så skrivs den om och av vuxna, därtill oftast vuxna män. Jag låter därför barnen stå i centrum i ett eget kapitel i boken. Först handlar det om skola och undervisning, därefter tre uppväxtskildringar, från Lindsbergs fattighus, Björnhålans banvaktsstuga och slutligen från 1940-talets Botäkt.

Barnalärska i Gassarvet

I en husförhörslängd från 1797-1806 finns en liten anteckning som ger ytterligare en inblick i livet i Gassarvet kring sekelskiftet 17/1800: Catharina Andersdotter från Rättvik står beskriven som "barnalärska".²⁰⁴ Detta är det första tecknet på organiserad undervisning i Bergsgården. Men låt oss ta ett steg tillbaka för att få lite mer sammanhang. Under 1600-talet inledde den lutherska kyrkan en läskampanj, syftande till att ge den svenska befolkningen vissa kristendomskunskaper (t.ex. kunskaper i katekesen), men även förmåga att läsa. Kunskaperna kontrollerades vid husförhör och i husförhörslängderna hittar vi noteringar om hur prästen bedömt församlingsmedlemmarnas kristendomskunskaper och läskunnighet. Husförhören var ganska sporadiska under 1600-talet, men förordningar under 1700-talets första hälft ökade kraven på läskunnighet - och läskunnigheten ökade också stort under perioden. Särskilt en förordning från 1723 där föräldrarna ålades ansvar för att lära sina barn läsa fick stor betydelse. Det som förväntades var inlantläsning, alltså att faktiskt kunna läsa en text, utan att ha

²⁰⁴ Husförhörslängd AIb:3 (1797-1806), s. 210: Gassarvet, Stora Kopparbergs församling, Landsarkivet Uppsala (via Arkiv digital).

memorerat den. Ofta fungerade klockaren som lärare, men hemundervisning kom också att få en roll som kyrkans förlängda arm. Detta var den breda folkundervisningen: alla förväntades kunna läsa innantill och ha vissa grundläggande kunskaper i kristendom.²⁰⁵

I en by som Gassarvet, med många barn och rätt långt från närmaste kyrka och klockare, verkar det rätt rimligt att familjerna gått ihop om att städsla en lärare. Att som föräldrar uppfylla de högt ställda kraven på hemundervisning var nog inte alltid så lätt. År 1804 flyttar således Catharina Andersdotter från Rättvik till Gassarvet, där hon blir kvar till 1815. Hon beskrivs i husförhörslängden som "barnalärerska" och mer än så får vi alltså inte veta från denna källa.²⁰⁶ Personaleboken för Rättvik får vi veta lite mer. Där står hon under namnet Snis Carin Andersdotter (1754-1819) och beskrivs som:

Ålderstegna Pigan i lifstid: ärl. Snis Carin Andersdr å Nedra Gärdsjö född därstädes 1754. p.p: Anders Jonsson och Anna And:dr. Renata Inform: Educata & mäst hemma hos pp: Men 8 år i Bergsgdn, att undervisa Barn i Xstend:kunskapen & vid hälsans aftagande flyttade hem til sina Syskon för några år sedan och hölt by=Schola, både hemma och på Bleket, til föräldrars och Lärares nöje. Vita Laudab: & S. Coena för några veckor sedan här & Siuk 6 dygn dels af ålderdom dels feber Läste: Så hjälper Du min arma Siäl, O trofaste Immanuel & När vi skole til vårt fädernes & dog stilla den 20 Febr om natten kl 11 64 år.²⁰⁷

Carin/Catharina Andersdotter verkar alltså ha varit specialiserad på undervisning, då hon inte enbart bedrivit det i hembyn Nedre Gärdsjö utan flyttat hela vägen till Gassarvet för att arbeta med undervisning av barn i kristendomskunskap. Givet kraven på läskunnighet kan vi också anta att hon undervisade barnen i läsning och skrivande.

Bergsgårdens skola

Den 18 juni 1842 utfärdades Kongl Maj:ts Nådiga Stadga angående Folkundervisningen i Riket. Historikern Christina Flodin menar att detta bör ses som en fortsättning kyrkans hemundervisning, med sina rötter i 1600-talets lutherska ortodoxi, snarare än ett helt nytt fenomen. Det nya var emellertid att staten tog ett fastare grepp om folkundervisningen. I 1842 års stadga fanns ett krav på minst en folkskola i varje socken, med en utbildad lärare. Flodin påpekar vidare att 1800-talets folkskola hade flera olika funktioner. Genom träning i läsning, skrivning och räkning banades väg för samhällets demokratisering. Samtidigt var emellertid skolan också ett missionsfält för kyrkan, statsbyråkratin och nationalismen. Ämnena som skulle ingå var läsning, skrivning, räkning, kristendomskunskap och biblisk historia, geografi, historia, naturkunskap, gymnastik och sång. Rekommendationen var också att skolan borde vara fast snarare än ambulerande.²⁰⁸

Vid Stora Kopparbergs sockens skolstyrelses sammanträde i början av oktober år 1843 lästes Kongl. Majestäts nådiga stadga av den 18 januari 1842 angående folkundervisning i riket upp och skolstyrelsen uppmärksammades på behovet av förbättrad folkundervisning inom socknen. Upplästes Fästades skolstyrelsens uppmärksamhet på behovet av en förbättrad

²⁰⁵ Åhlman, Christoffer (2019). Mötet med det skrivna ordet. Kvinnors läsande och skrivande under 1700-talet. *Studia Historica Upsaliensia* 265. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

²⁰⁶ Husförhörslängd A1b:4 (1807-1816), s. 222: Gassarvet, Stora Kopparbergs församling, Landsarkivet Uppsala (via Arkiv digital).

²⁰⁷ Personaleboken F:10 (1810-1821), s. 520: Rättviks församling, Landsarkivet Uppsala (via Arkiv digital).

²⁰⁸ Florin, Christina (2020). Från folkskola till grundskola 1842-1962. https://lararnashistoria.se/wp-content/uploads/2020/08/Fr%C3%A5n%20folkskola%20till%20grundskola_0.pdf

folkundervisning inom socknen. Det diskuteras om möjligheten till en fast skola för hela socknen, men man kommer fram till att det är mindre ändamålsenligt, eftersom innevånarna bor så utspridda. Istället beslutat man sig för att anskaffa medel till flyttbara skolor och anställa en lärare som ”skiftesvis” ansvarar för undervisningen i Rog, Bergsgården, Övre Heden, Hosjö och Morbygden.²⁰⁹ Skolsituationen i socknen diskuteras vidare vid ett möte med skolstyrelsen i januari 1845 och man beslutar nu att ”By-Scholor” ska inrättas i Rog, Bergsgården, Ufnäs, Hyttbacken, Hosjö och Morbygden.²¹⁰ Det var dock svårt att få igång det nya skolsystemet, många föräldrar var tveksamma att skicka barnen till skolan, eftersom de behövdes som arbetskraft hemma på gårdarna. Under den första perioden var betoningen på kristendomskunskap och katekesläsning stark samtidigt som barnens världsbild skulle öppnas med ämnen som historia, geografi och gymnastik. I skolan mötte barnen en ny slags disciplinering, både avseende tid och rum. Skolklockor markerade en tydlig gräns mellan skoltid och fritid, och skolan präglades av ordning, förhör och betyg.²¹¹ Svårigheten att få barn att faktiskt delta i skolundervisningen märks också i protokoll från sammanträden med Stora Kopparbergs sockens skolstyrelse:

Beslöts att skolstyrelsens ledamöter skola jämte uppsyningsmännen, var och en i sin trakt, hava noggrann tillsyn därutöver att alla barn emellan 7 och 12 år flitigt besöka skolorna och i händelse några av barnen icke vid denna ålder skulle ha förvärvat sig hjälplig och försvarlig insikt i kristendomens huvudläror böra dessa allvarligen tillhållas att skolan begagna, till nödig kunskap vunnen och inhämtad är.²¹²

Det framgår vidare att det enda giltiga skälet till frånvaro är sjukdom. Skolåret börjar i februari och består av två terminer. Minst fem månader ska skolåret vara.²¹³ Exakt när skolundervisningen kommer igång i Bergsgården framgår inte från källorna. Den första examenskatalog som finns bevarad är från 1861, och då går sjutton barn i Bergsgårdens skola. De tidigaste inskrivningarna som finns antecknade är från vårterminen 1857. Det framgår också från examenskatalogen att de ämnen som undervisas är kristendomskunskap, biblisk historia, skrivning och räkning.²¹⁴ Tanken var ju att eleverna skulle undervisas i fler ämnen, men den första folkskolestadgan innehöll en hel del kryphål, och den minimikurs som egentligen var avsedd för fattiga barn och barn med bristande fattningsförmåga blev den vanligaste förekommande.²¹⁵ Den första skolan i Bergsgården låg enligt Sofia Lundqvists (f. 1860) berättelse på andra sidan ån, ungefär där Lärarsgården idag ligger.²¹⁶ Frånvaro från skolan beror inte alltid på att barnen behövs i jordbruket, hösten 1870 är syskonen Brita och Johan

²⁰⁹ Protocoll hållet vid St. Kopparbergs Sockens Schol-Styrelses sammanträde den 4 Oct. 1843

²¹⁰ Protocoll hållet vid St. Kopparbergs Sockens Schol-Styrelses sammanträde den 7 Jan. 1845

²¹¹ Florin, Christina (2020). Från folkskola till grundskola 1842-1962. https://lararnashistoria.se/wp-content/uploads/2020/08/Fr%C3%A5n%20folkskola%20till%20grundskola_0.pdf

²¹² Protocoll hållet vid St. Kopparbergs Sockens Schol-Styrelses sammanträde den 7 Jan. 1845

²¹³ Protocoll hållet vid St. Kopparbergs Sockens Schol-Styrelses sammanträde den 7 Jan. 1845

²¹⁴ Examenskataloger och betygsdagböcker AII:1: Folk- och småskolor Bergsgården, Stora Kopparbergs kommun (Kommunarkivet, Falun). Examenskatalog höstterminen 1861.

²¹⁵ Florin, Christina (2020). Från folkskola till grundskola 1842-1962. https://lararnashistoria.se/wp-content/uploads/2020/08/Fr%C3%A5n%20folkskola%20till%20grundskola_0.pdf

²¹⁶ Nilhén, John, Hessen, Gustaf och Silow, Alvar (1932-1933). Anteckningar från samtal med Karl Källström. Opublicerade texter, i Bergsgården Förrs arkiv.

Boström i Botäkt, frånvarande 19 dagar i brist av kläder och hösten 1884 är Brita Kristina Källström frånvarande i brist av mat och kläder.²¹⁷

Nummer	Hemort	Fadrens eller Modrens Namn	Barnets Namn	Födelsedag	Förklaringsgr.	Förklaringsgr.		Borta	Närvarande	Termin-afgift	Anmärkingar		
						Lat. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12	Mat. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12						
1	Bergsgården	G. Jönberg	Anders Johan	1879	7/2	b	a	3	52	a	ab	Postulat	
2	Söderud	K. Andersson	Eric	1870	6	a		3	1		c		
3	Bergsgården	K. Hallström	Carolina	1872	1	a		15	3	52	a	a	
4	Le	P. Dahlberg	Anders Johan	1874	ab	ab			85	a	ab	Postulat	
5	Le	P. Dahlberg	Emma Kristina	1873	1	b			85	a	ab	Upplysning	
6	Le	H. Andersson	Hans Gustaf	1874	1	b			16	69	a	ab	Postulat
7	Le	E. Bergman	Emma Charlotta	1872	1	c			1	2	72	b	a
8	Le	A. Hammar	Hanna	1872	1	c			1	2	72	b	ab
9	Söderud	P. Lövstig	Hanna	1873	1	c			2	35	a	a	enligt
10	Le	P. Lövstig	Anders	1870	1	c			37	a	ab		
11	Bergsgården	K. Hallström	P. Gustaf	1874	7/2	c			4	81	b	b	
12	Söderud	K. Andersson	Lars	1874	8/2	c				85	b	b	
13	Le	O. Olsson	Anders	1874	1	c			5	30	b	a	
14	Bergsgården	Andersson	Emma Charlotta	1872	7/2	c			1	53	c	a	

Komm. d. 17 Mars 1884
A. Bergman
E. Hammar

Under det sena 1800-talet förbättrades skolan på olika sätt, skolgången förlängdes och fler barn gick i skolan. Skolan sekulariserades och fokus flyttades från moralföstran till att inkludera mer praktiska ämnen. Christina Flodin skriver att skolan kom att präglas av medborgarföstran, med en idé om att alla medborgare skulle omfattas av vissa rättigheter, skyldigheter och ideal. Retoriken handlade om att alla skulle känna sig delaktiga i samhällets civila, sociala och politiska utveckling – syftande mot både emancipation och disciplinering.²¹⁸ Det kunde dock fortsatt vara lite så och så med skolgången ute i byarna. År 1894 skriver Bergsgårdsbon Olof Olsson till kontraktsprosten G. Widegren och påpekar att skolhållningen i Bergsgården är mycket ”vanlottad”, i och med att folkskolebarnen enbart haft varannandagsläsning.²¹⁹ Skolan i Bergsgården under det sena 1800-talet bedrivs i en för ändamålet hyrd lägenhet i Ihrmans gård vid Tunet.²²⁰

²¹⁷ Examenskataloger och betygsdagböcker All:1: Folk- och småskolor Bergsgården, Stora Kopparbergs kommun (Kommunarkivet, Falun). Examenskatalog hösten 1870 samt hösten 1884.

²¹⁸ Florin, Christina (2020). Från folkskola till grundskola 1842-1962. https://lararnashistoria.se/wp-content/uploads/2020/08/Fr%C3%A5n-folkskola-till-grundskola-20till-20grundskola_0.pdf

²¹⁹ Handlingar till Skolrådsprotokoll, 1855-1910.

²²⁰ Davidsson, Axel & Munktell-Davidsson, Eva. Personlig kommunikation, 2022.

Under åren 1896 till 1916 varierar antalet barn i Bergsgårdens skola mellan 15 och 36.²²¹ Det ökade antalet barn ställer också krav på en större och mer ändamålsenlig skolbyggnad, och någon gång före 1897 färdigställs Bergsgårdens nya skola. Denna utvidgas senare i etapper, med tillbyggnad av bland annat en lärarinnebostad.²²² År 1919 får folkskolan en ny utbildningsplan och skolplikt för alla införs. I den nya undervisningsplanen fanns utförliga anvisningar för de olika ämnena och antalet timmar i kristendomskunskap minskades. Historia, geografi, modersmål och hembygds kunskap fick mer utrymme och minimitiden förlängdes till 39 veckor.²²³ Bergsgårdens skola var ordnad i B2-form, med en småskollärare för klasserna 1 och 2 och en folkskollärare för klasserna 3 till 6. Varje skoldag inleds med bön och bibelläsning, därefter följer dagens lektioner. Flickorna undervisas också i "flickslöjd" (sömnad och stickning), men Bergsgårdens skola erbjuder inte slöjd för pojkarna. Under hösten har eleverna potatislov två dagar i september, för att kunna hjälpa till hemma med potatisupptagningen.²²⁴

²²¹ Examenskataloger och betygsdagböcker AII:1: Folk- och småskolor Bergsgården, Stora Kopparbergs kommun (Kommunarkivet, Falun).

²²² Handlingar till Skolrådsprotokoll, 1855-1910.

²²³ Florin, Christina (2020). Folkskolans historia del II 1878-1962. Modernitet och medborgarskap.

https://lararnashistoria.se/wp-content/uploads/2020/08/Fr%C3%A5n%20folkskola%20till%20grundskola_0.pdf

²²⁴ Examenskataloger och betygsdagböcker AII:1: Folk- och småskolor Bergsgården, Stora Kopparbergs kommun (Kommunarkivet, Falun).

Dagbok med examenscatalog

för
1-4
(Läroavdelningens sammansättning)

under redovisningsåret 19*19*-19*20* omfattande hösttermin *30/8* - *1* och vårtermin *16/2* - *13/6*
 antal läsveckor Läroavdelningen har haft eget klassrum ~~delat klassrum med~~

LÄSORDNING.

Kl.	Måndag.	Tisdag.	Onsdag.	Torsdag.	Fredag.	Lördag.
8.30-9.25	Katekes	<i>Bö-n med bib-el-läs-ni-n-g.</i>				<i>öve</i> <i>mede</i>
		Bibl. hist	<i>öve</i> <i>mede</i>	Bibl. hist	<i>öve</i> <i>mede</i>	So. hist. <i>Rekn.</i>
9.35-10.25	<i>öve</i> <i>mede</i> <i>Rekning</i>	Rekning	So. hist. <i>Rekn.</i>	Rekning	Geom. <i>Rekn.</i>	Skinn. <i>Naturk.</i>
10.35-11.25	Geograf. <i>Skinn.</i>	Naturk. <i>Skinn.</i>	Valokn. <i>Naturk.</i>	Geograf. <i>Valokn.</i>	Naturk. <i>Rekn.</i>	<i>Sång</i> <i>Valokn.</i>
11.25-11.40		<i>Gymnastik eller lek.</i>				
11.40-12.20		<i>d - o - v.</i>				
12.20-1.10	Skinn. <i>So. hist.</i>	Rekn. <i>Geograf.</i>	Rekning	Rekn. <i>Skinn.</i>	Uppsats	
1.20-2.10	<i>Sång</i> <i>Valokn.</i>	Läsning	Läsning	Rekn. <i>Geograf.</i>	Skinn.	
2.30-4.30	<i>Plickslojd</i>	<i>Plickslojd</i>				

Dä öve ardeln. **Antal timmar för varje ämne under en vecka:**

Kristendomskunskap	5 timmar	Geografi	2 timmar	Slöjd	4 timmar
Modersmålet:		Historia	2		
talövningar och läsövningar	2	Teckning	2		
skrivning och språklära	2	Sång	1		
Räkning (<i>1/2</i>) o. geometri (<i>1</i>)	5	Gymnastik och lek	<i>15 min.</i>		
Naturkunnighet	2			Summa	33 timmar

Under 1930-talet framstår skolan från källmaterialet också som en social institution, barnbespisning förekommer i alla skolor inom socknen utom den i Främsbacka och alla skolbarn utom de i Rog har möjlighet till skolbad. Till behövande barn utdelas ännu i mitten

av 1930-talet kläder och vid varje skola finns skor till utlån för de barn som behöver detta.²²⁵ Vid slutet av 1930-talet har elevunderlaget i Bergsgården minskat, år 1937 går endast 14 barn i skolan. Vid ett möte med Kopparbergs sockens folkskolestyrelse den 4 juni 1938 beslutas om indragande av Bergsgårdens skola, med motiveringen att det sammanlagda barnantalet är så lågt och att antalet födda barn under 1931-37 också är lågt (ett till sex barn per år). Istället beslutas om att barnen i Bergsgården ska få skolskjuts till Kyrkskolan i Falun.²²⁶

Att växa upp på Lindsberg

År 1917 inrättades en barnavdelning på Lindsbergs fattighus. Livet som barn på Lindsberg finns beskrivet i en tidningsartikel i Västmanlands läns tidning från 1982, där den då 70-årige Nils Andersson berättar om sin uppväxt på fattighuset. Anderssons mamma dog när han var tre år gammal och han anlände 1915 till Lindsberg från Hedemora den tionde februari 1915. När han var tolv år gammal fick han sluta i skolan för att arbeta på Lindsbergs jordbruk. Tidigare än så hade han satts i arbete med rensning, vedbärning, städning och annat. Arbetsdagarna varade från sex på morgonen till sex på kvällen, vid klockan 20 släcktes ljuset.

²²⁵ Kopparbergs Folkskoleexpedition F1:8, Handlingar åren 1934-37. Band E.

²²⁶ Protokoll fört vid sammanträde med Kopparbergs sockens folkskolestyrelse den 4 juni 1938

När pojkarna var sex år gamla skiljdes de från sina mödrar eller mormödrar och fick flytta in i "gubbsalen". Andersson berättade också att barnen från Lindsberg höll ihop i skolan i Bergsgården: "Både mot lärare och andra ungar. De som kallades 'fattigungar' var redan från början vana vid hårda tag och hävdade ofta sin rätt med knytnävarna." Han berättade också att pennalism förekom bland barnen, men också att de var stolta över att de kom från en så stor och välskött gård. På skolkorten från Bergsgårdens skola känns "Lindsbergsbarna" igen på att de har likadana kläder.

Samtidigt med Nils Andersson växte också siluettartisten Sigfrid Hedman upp på Lindsberg. Han kom dit vid fyra månaders ålder tillsammans med sin mor och mormor. Hans mor avled första natten på Lindsberg, av gulsot. Mormor Finn-Kari arbetade vid Lindsberg för att göra rätt för sig och dottersonen. Hon är en av de personligheter vid Lindsberg som senare porträtterats av Sigfrid.

Barndom i Björnhålan

Nils Wiklund (född 1912), som tillbringade en stor del av sin uppväxt i Björnhålan, skriver som gammal sina minnen om tiden där och ger oss därmed också en inblick i barndom under 1920-talet i Bergsgården.²²⁷ Jag låter Nils själv berätta:

1916 på vintern kom vi till Björnhålans vaktstuga. Far började som banvakt på sträcka 22. Vilhem Karlsson hade då slutat och flyttat till ett hus nära Bergsgårdens station [...]. Karlsson blev senare fjärdingsman. Fritz var 5 1/2, jag 3 1/2, Aina 1 1/2, Alva föddes hösten 1916. Vi började i Bergsgårdens skola så småningom. Inga vägar att gå på än oplogade kärrvägar. Vi gick på spåret till Botägt. På Botägt bodde Larssons som arrenderade jordbruket, de kom vandrande från Hälsningland "Fredsberget" med hästar och kor. Vi gick järnvägen till Botägt

²²⁷ Wiklund, Nils (odaterad). Minnen från Björnhålan. Opublicerad text i privat ägo.

och ned mot byn, en gångstig genom skogen, över gården där “Beck-Anna” bodde [idag Bergsgården 67]. Ibland gick vi in till Anna i stugan, hon satt på en stol, hennes händer skakade hemskt. Gubben Ahlström bodde granne med Anna, och “Asplund Johanna” bodde i gården där Stadigs Sven numera bor. Lärarinnan i småskolan hette Anna-Lisa Pettersson, hennes syster hette Elsa och hade folkskolan. Hon slutade innan jag kom till folkskolan, då Anna Lidell övertog undervisningen. Fritz och jag var tillsammans med Larssons flickorna från Botägt, Elin och Tilan. Elin som var äldst och starkast spelade “Stygga Gubben”. Låter som en lek från Hälsingeskogarna. Hon hade en krokig kvist i handen som såg ut som ett horn, med den jagade hon oss. Fritz åkte fast och blev instängd på huset “dasset” där han fick sitta inlåst ett tag.

Tilan och jag gjorde kor av grankottar med ben av tändstickor. Bror Larsson var duktig på hästryggen, han stod längst bak när det sprang i full karriär över åkrarna. Då fanns stora åkrar gränsande mot Björnhålan. Minns en hässja på 80 golv hö. Där växer nu granskog. Skogsfågel fanns, orrspelet på myren var vanligt. Tjädrrar flög mot telefonledningar. Far hade bössan med på dressinen när han åkte sträckan. Satt en tjäder på en staketstolpe small det, och tjädern blev mat till oss alla. I björkarna satta far upp en “bullvan”. Uppstoppad fågel liknande en orre. Då kom fullt med orrar dit och plockade björkfrön, då blev det orrstek. Fritz och jag gick ibland till Bäckehagen och hälsade på Olle och Kalle Pettersson. Fredrik Pettersson ägde Bäckehagen. Arrendator till jordbruket var Brattström. Vid Björnhålan hade vi getter och hris. Getmjölk har man druckit. Killingarna var roligast när de åkte kana nedför källartaket. Gräs slogs i slänter efter järnvägen och fraktades hem på en höbår på trallan. Far bar i en ände och mamma och jag

delade på den andra änden på båren. Vi tog också hem mycket lövbusk som gjordes till kärvar som lades upp på vinden ovanför uthuset, och blev till vinterfoder åt getterna. Elektriskt fanns inte, fotogen- och karbidlampor var lyset vi hade.

Sommaren 1922 när Fritz var 12 år och jag var 9 år var vi nere vid Grycken för att bada. Fritz tog en flotte som några pojkar hade lämnat vid stranden. Han ställde sig på flotten och paddlade med paddel. 20-tal meter ut vickade flotten och Fritz tappade balansen, ramlade i vattnet och sjönk. Far var på bangården och jobbade. Han tog en gammal eka som låg på stranden och försökte rädda Fritz, men han var borta i det svarta vattnet "Grycksboluten". En närboende, Dalander, var i och dök, men såg ingenting. Så småningom kom några ut från Falun med en dragg, men då hade 1 ½ timme gått. Då var det för sent och Fritz blev lagd i bårhuset vid Grycksbo kyrkogård. När Fritz begravdes sjöng hans skolkamrater från skolan i Bergsgården. En svår tid för mamma och far och oss barn, stunden när jag stod på stranden och såg Fritz försvinna i djupet minns jag som jag såg det nu.

Senare på hösten, strax före jul flyttade vi ned till Bergsgårdens station på övre våningen. Ett litet kök med litet rum, inget vatten eller avlopp, men det var vi vana vid. Maj blev född 1924. Prosten Ekström kom med tåget till Bergsgården och skulle till Lindsberg och predika. Då var han upp till oss och döpte Maj. Nu var vi fyra barn igen.

Drunkningsolyckorna börja 12-årig gosse i Bergsgården omkom men.

Vid halv 10-tiden i går morse inträffade i sjön Grycken strax intill Bergsgårdens station en olycka, som kostade en 12-årig gosse Frits, son till bårvakten Wiklund, Björnhålan, livet. Frits och en yngre bröder voro nere vid stranden och fadern befann sig på stationsområdet alldeles intill. Frits hade gått ut på en liten hoptimrad flott. Han skulle lära sig simma, sade han. Flotten vickade emellertid till och pojken kom i vattnet. Brodern ropade på hjälp och fadern kom dit inom en minut. Trots att vattnet var grunt där pojken föll i, kom han icke upp till ytan utan förblev osynlig. Fadern sökte förgäves finna rätt på sin son. En kvart senare anmäldes händelsen för t. f. landsfiskalen i Kopparbergs socken, J. W. Endre, som begav sig till platsen på bil. Fjärdingsmannen och en person till hade dessförinnan utan resultat draggat efter gossens kropp. Landsfiskalen medförde större dragg, varmed man vid 1-tid anträffade den förolyckades lik.

Troligen hade gossen omedelbart efter fallet i vattnet av strömmen drivits ut och fastnat i den med dyrbåte bemängda bottnen. Kroppen anträffades också 20-25 m. från lan

En uppväxtskildring från Botäkt

Ingemar Olsson (f. 1931), som växte upp på Botäkt, skriver vid drygt sjuttio års ålder om sin barndom, i den opublicerade texten ”Minnen från Botäkt”, och här följer en förkortad och bearbetad version av Ingemars text.²²⁸ Fadern, Gottfrid Olsson (f. 1898), arbetade på Lindsbergs ålderdomshem, sommartid med jordbruket och vintertid med timmerkörning. Modern, Johanna Maria (Hanna) Lyrberg (f. 1893), arbetade mest i hemmet, men extraknäckte också med att klippa håret på de boende på Lindsberg. Ingemar växte upp med sex äldre systrar och den knappt två år yngre brodern Allan. Huset familjen bodde i renoverades under Ingemars tidiga barndom och de fick då el indraget i huset. Tidigare hade de fått hålla till godo med fotogen- och karbidlampor. Fotogenlamporna måste passas noga för att inte ryka sot. Renoveringen till trots blev det dock inte särskild mycket varmare i huset. När det var som kallast ute lyckades inte kakelugnen värma upp huset till mer än 12-13 grader. Under nätterna kunde det bli så kallat att vattnet i dricksvattenhinken fick en isskorpa.

Ingemars mor var först upp på mornarna, för att elda och ordna frukost till fadern. Att sköta hushållet var ett hårt arbete och det blev långa dagar för modern, Ingemar beskriver hur han ibland somnade till ljudet av mammans symaskin. Han berättar också hur modern aldrig satt till bords och åt med resten av familjen. Istället skrapade hon ur kastruller och pannor stående vid spisen. Men först hade hon sett till att maken Gottfrid fått sitt, sedan de övriga. Det fanns i kallkälla nära huset, men denna var inte helt tillförlitlig – på sommaren kunde den sina och på vintern kunde den bottenfrysa. Från kallkällan gick en bäck längs tomten, där Ingemars mor tvättade. Vatten behövdes ju både till tvätt, matlagning och hygien, så det blev mycket bärande av vatten. På vintern badade barnen i en balja med varmt vatten framför kakelugnen. Det gällde att vara sparsam med vattnet, vintertid slängdes inte vatten gärna och Ingemars mor hade då ett par, tre pytsar med vatten med varierande renhetsgrad stående i huset. När barnen börjat skolan hade de skolbad, ungefär var tredje vecka. De fick då gå till varmbadhuset i Falun, för att bli ordentligt skrubbade av tvätterskorna där.

²²⁸ Olsson, Ingemar (2016). Minnen från Botäkt. Bergsgården Förrs arkiv.

Linnéa, Karin, Hanna (mor), Sigrid, Allan och Ingemar Olsson.

I sin minnesberättelse beskriver Ingemar att familjen ekonomiskt sett hade det mycket magert. Att försörja en åttabarnsfamilj på en lantarbetarlön var nog mycket utmanande, när Gottfrid slutade på Lindsberg hade han 125 kr i månaden. Det går att ana sig till i Ingemars text att den fattiga åttabarnsfamiljen nog inte vara så väl sedd i byn, han skriver: "Mamma var på sätt och vis noga med renlighet. Tvärtemot vad det sades i byn, hade vi aldrig loppor hemma." För att komplettera faderns inkomst plockade familjen på våren liljekonvaljer och buntade, som mamman cyklade in till Falun med, för att leverera till kunder eller sälja på torget. På höstarna bidrog bärplockning med extra inkomster. Familjen plockade både blåbär och lingon till försäljning, som mamman sedan hängde på korgar runt hela cykeln, när hon cyklade in till Falun för att sälja bären. Det hände också att barnen tjänade lite extra pengar genom att rensa rovor på Lindsberg – det tristaste arbete man kan tänka sig, enligt Ingemar. Som sjuåring fick Ingemar också ett jobb av Albin Ekskog, kraftverksmaskinisten. Jobbet bestod av att rensa en stor trave rivningsbräder från spik, samt att rikta upp spiken. För varje rensad bräda fick Ingemar 1 öre, han skriver: "Jag kommer ihåg att jag tjänade drygt 5 kronor och det var för mig en förmögenhet." På matbordet förekom det också ibland orre eller tjäder, när Gottfrid varit lyckosam med bössan. Under kriget kompletterade familjen också maten genom att hålla kaniner, en sommar hade de ett femtiotal.

I Botäkt fanns också en pälsfarm, som lades ner under Ingemars barndom. Dock lämnades ett högt övervakningstorn kvar, med ett varmbonat rum med fönster runt om högst upp. Detta övervakningstorn var till stor glädje för Ingemar och de andra barnen. Solen värmdes upp rummet, så att det gick att vara där en stor del av året. Däruppe satt barnen och läste serierna i gamla "Allt för alla" tidning och njöt av utsikten.

I Ingemars berättelse är det främst han och brodern som står i centrum. De balanserar på järnvägsspåren, klättrar i träd, åker skidor, ror ut med ekan och fiskar. Bröderna hade också en fascination för mer krigiska lekar, präglade som de var av att växa upp under andra världskriget. Ingemar berättar:

Vi blev mer och mer krigiska efter hand. I13 övade i skogarna runt omkring Botäkt. De sköt och tappade både tomhylsor och laddade "lösplugg". Vi tog reda på krutet och tillverkade smällare. Tomhylsorna sparade vi i tomma sockerkartonger samt i en liten kista. I skolan raggade vi recept på krut. Eftersom det fanns tre färghandlare, kunde vi köpa en ingrediens i vardera affären. [...] Vi laddade tomhylsorna med lagom mycket krut så att hylsan höll och bara stubinen stack iväg. Patronen flög iväg bakåt. Ett rör så hade vi bössan klar.

Vi krigsslutet avtog pojkarnas intresse för de krigiska lekarna, och tomhylsorna såldes istället som skrot.